

УДК 94(477.82)«1918/1939»:351.74+94(438)«1918/1939»:351.74

*Олег РАЗИГРАЄВ**

**Втечі кримінальних в'язнів
із пенітенціарних установ
Волині та Східної Галичини
у 1918–1939 рр.**

Мета – на підставі опрацювання маловідомих документів із фондів центральних та регіональних архівів України та Польщі дослідити втечі кримінальних в'язнів із пенітенціарних установ Волині та Східної Галичини у 1918–1939 рр.

* *Разиграєв Олег Володимирович* – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк); доктор гуманістичних наук Університету Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща); співробітник Інституту історії Польської академії наук (м. Варшава); razygraev@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-6936>.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціально історичних методів дослідження, в тому числі проблемно-хронологічного, синхронного, діахронного, порівняльно-історичного, та ін.

Висновки. Небажання в'язнів перебувати у межах пенітенціарних установ зумовлювало вчинення ними радикального порушення внутрішнього розпорядку – втечі. Такий вчинок був дуже ризикованим, адже загрожував не лише дисциплінарною та кримінальною відповідальністю, але й наражав на небезпеку здоров'я та життя втікача. Незважаючи на це, упродовж усього міжвоєнного періоду джерела фіксують непоодинокі втечі в'язнів із пенітенціарних закладів Волині та Східної Галичини. Найбільш поширеним та відносно «легким» способом втечі було залишення тюрми під час виконання різного роду робіт поза в'язницею. Часто в'язні втікали, перебуваючи на лікуванні у шпиталі, а також під час транспортування до іншої тюрми, на засідання суду тощо. Втеча безпосередньо з тюремного приміщення вважалася найскладнішою, адже типова в'язниця I–III класу мала кілька рівнів охорони. Водночас, залишити межі галицьких ізоляторів («арештів»), які функціонували при місцевих судах, було набагато легше, адже вони не мали доброго забезпечені вартою.

У досліджуваний період найбільша кількість втеч із пенітенціарних установ Волині та Східної Галичини була зафіксована у першій половині 1920-х рр. та у 1929–1934 рр. Це було зумовлене складною організаційною ситуацією на початках незалежності Польщі, а також тотальною переповненістю в'язниць у роки світової економічної кризи.

Пенітенціарна адміністрація втечі в'язнів пояснювала відсутністю належної кількості охорони, застарілою інфраструктурою в'язниць, недосконалістю їхніх конструкцій, а також переповненістю пенітенціарних установ, що значно зменшувало належний контроль в'язнів. Притягнення до дисциплінарної відповідальності службовців тюрми, які допустили втечі в'язнів, було непростю справою. Однак, у разі доведення провини на працівника пенітенціарної установи накладалися різні дисциплінарні стягнення: скорочення терміну відпустки, кількадекільні арешт, зменшення трудового стажу й навіть звільнення з роботи та кримінальне переслідування. Водночас, попередження та викриття втечі могло стати причиною службового заохочення та преміювання.

Ключові слова: Волинь, Східна Галичина, втечі, в'язні, пенітенціарна система.

У міжвоєнний період Волинь та Східна Галичина через військово-політичні та міжнародні обставини опинилися у складі нововідродженої польської держави – Другої Речі Посполитої й адміністративно були сформовані у чотири воєводства: Во-

линське, Львівське, Тернопільське та Станіславське¹. Радянська історична наука вивчала ці землі здебільшого крізь призму «боротьби за возз'єднання Західної України з Радянською Україною», критикуючи політику польських властей і звертаючи особливу увагу на розвиток робітничого та селянського руху. В останні три десятиліття вітчизняні та зарубіжні історики активно досліджують окремі аспекти політичного, економічного та культурного розвитку цих теренів у межах польського урядування 1918–1939 рр. Поряд з цим, менш висвітленою залишається соціальна історія регіону. Основна увага істориків у цьому контексті сконцентрована переважно на дослідженні інтелігенції. Водночас, практично недослідженими залишаються маргінальні верстви суспільства – злочинці, жебраки, повії, в'язні, тощо².

Запропонована публікація присвячена кримінальним в'язням – особам, які з різних причин опинилися в пенітенціарних

¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej – APL), zesp. 403, sygn. 244, s. 1–16; Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski (dalej – DzU RP). – 1921. – № 49. – Poz. 300. – S. 814–867; Ustawa z 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy // DzU RP. – 1920. – № 117. – Poz. 768. – S. 2064–2065; Ustawa z 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze 12 października 1920 r. // DzU RP. – 1921. – № 16. – Poz. 93. – S. 216–217.

² Окремі аспекти проблематики злочинців та в'язнів міжвоєнної Волині та Східної Галичини вже порушувалися автором цієї статті у кількох публікаціях, див. наприклад: *Razyhrayev O. Przestępczość kryminalna na południowo-wschodnich terenach Drugiej Rzeczypospolitej (Wołyń oraz Galicja Wschodnia) w latach 1921–1926 // Metamorfozy społeczne (IH PAN). – T. 6. Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej / red. nauk. M. Rodak. – Warszawa, 2013. – S. 161–183; Рازیграєв О. Повсякдення в'язня в пенітенціарних закладах II Речіпосполитої: вибрані аспекти (за матеріалами Волині та Східної Галичини) // Укр. іст. журнал. – 2020. – № 4. – С. 85–96; Його ж. Голодування та бунти ліворадикальних політв'язнів у пенітенціарних установах Волині та Східної Галичини у 1918–1939 рр. // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2021. – № 1 (55). – С. 101–121.*

установах досліджуваного регіону за вчинення різного роду крадіжок, розбійницьких нападів, вбивств, тощо³. Мета статті полягає у спробі аналізу втеч в'язнів із пенітенціарних установ Волині та Східної Галичини у 1918–1939 рр.

Варто нагадати, що входження Волині та Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої зумовило поширення діяльності на цих теренах польських владних та управлінських структур, у тому числі й пенітенціарної системи⁴. У досліджуваному регіоні розміщувалися тюрми різних класів, які мали здебільшого карно-слідчий характер. До найбільших в'язниць, що належали до I класу, відносилася кримінальна тюрма в Дрогобичі та кримінально-слідчі тюрми у Львові та Луцьку. До II класу належали кримінально-слідчі в'язниці у Ковелі, Кременці, Рівному, Чорткові, Коломиї, Перемишлі, Самборі, Сяноку, Станіславові, Стрию, Тернополі та Золочеві. Дубненська, Острозька та Володимир-Волинська кримінально-слідчі в'язниці належали до III класу й були найменшими пенітенціарними закладами досліджуваного регіону⁵.

³ Поза дослідницькою увагою залишилися «політичні» в'язні – особи, за-суджені відповідно до статей 93 та 97 кримінального кодексу Другої Речі Посполитої у редакції 1932 р., які стосувалися посягання на незалежність та цілісність польської держави. Див. більше: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny // DzU RP. – 1932. – № 60. – Poz. 571. – S. 1160–1161.

⁴ Серед загальних праць, які висвітлюють становлення та функціонування польської пенітенціарної системи див.: *Pawlak K. Więziennictwo polskie w latach 1918–1939.* – Kalisz, 1995; *Urbański K. System penitencjarny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni (na przykładzie województwa kieleckiego).* – Kielce, 1997.

⁵ Про загальнодержавні та регіональні аспекти становлення міжвоєнної польської пенітенціарної системи див.: *Разиграєв О. Генезис пенітенціарної системи міжвоєнної Польщі (1918–1922 рр.)* // Український історичний збірник / за заг. ред. Т. Чухліба. – К., 2015. – Вип. 18. – С. 164–174; *Його ж. Формування польської пенітенціарної системи на Волині та Східній Галичині в 1918–1923 рр. Вибрані аспекти* // *Rozpad imperiów. Kształtowanie powojennego ładu w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1918–1923* / red. M. Giebiec, G. Hryciuk, R. Klementowski. – Warszawa; Wrocław, 2020. – S. 218–234.

Небажання в'язнів відбувати покарання або перебувати у вищезазначених пенітенціарних установах на час слідчих дій зумовлювало їхні втечі, які здійснювалися не тільки з приміщення тюрми, але й під час виконання різного роду робіт поза в'язницею, перебування в тюремному шпиталі або конвоювання, тощо. Такий вчинок був дуже ризикованим, адже загрожував дисциплінарною та кримінальною відповідальністю, а також наражав на небезпеку здоров'я та життя втікача. Незважаючи на це, упродовж усього міжвоєнного періоду джерела фіксують непоодинокі втечі в'язнів із пенітенціарних закладів. 26 лютого 1919 р. начальник Секції в'язниць Міністерства юстиції Я. Закшевський повідомляв начальників в'язниць, що по кожному факту втечі в'язня потрібно було проводити ретельне слідство для встановлення її причини та наявності провини персоналу пенітенціарної установи⁶.

Наприклад, Міністерство юстиції у циркулярі від 1 березня 1922 р. інформувало начальників в'язниць, що в одній із установ під час ранкового шикування і гігієнічних процедур мала місце втеча кільканадцяти в'язнів, які роззброїли охоронців та зачинили їх у камерах. Внутрішнє слідство встановило, що головною причиною цього стало недбале виконання службових обов'язків самими працівниками тюрми⁷. Разом з тим, у більшості випадків доведення провини в'язничної охорони у втечі в'язня не було легкою справою. Перевірки, які мали місце у в'язницях, не завжди підтверджували провину службового персоналу, а відтак його притягнення до дисциплінарної відповідальності не було простою справою.

Керівництво в'язниць часті втечі в'язнів пояснювало браком належної чисельності охорони, застарілою інфраструктурою пенітенціарних установ та недосконалістю їхніх конструкцій. Так, перевірка приміщення ізолятора («арешту») при повітовому суді в містечку Янів Львівського воєводства, що становило приватну власність графа Голуховського й було орендоване державою, здійснена начальником львівських «Бригідок»

⁶ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej – APK), zesp. 21/186, sygn.1, s. 52.

⁷ APK, zesp. 21/186, sygn.4, s. 35.

Ю. Маєвським 13 квітня 1927 р., виявила відсутність ґрат на вікні туалету, що могло уможливити втечу⁸. Ревізія Самбірської в'язниці, що мала місце в тому ж році, констатувала неналежне розташування охоронних постів довкола цієї установи, що в минулому вже стало причиною втечі в'язнів⁹. Однією з причин втеч була й переповненість пенітенціарних установ, що не дозволяла добре контролювати в'язнів¹⁰.

Загалом, у міжвоєнний період найбільша кількість втеч із пенітенціарних установ Волині та Східної Галичини була зафіксована у першій половині 1920-х рр. та у 1929–1934 рр. Це було зумовлене складною організаційною ситуацією на початках незалежності Польщі, а також тотальною переповненістю в'язниць у роки світової економічної кризи.

Втеча в'язня безпосередньо з приміщення тюрми була одним із найскладніших видів несанкціонованого залишення пенітенціарної установи. Як правило, до таких дій вдавалися рецидивісти або особи засуджені на тривалі терміни ув'язнення. Так, у ніч на 1 грудня 1921 р. з львівських «Бригідок» здійснили втечу троє в'язнів, а саме С. Котович, Ч. Пехерт та К. Знаміровський, які були засуджені на 5–6 років позбавлення волі за різного роду крадіжки. Останні вибили отвір у підлозі на другому поверсі, який провадив до незамкненого туалету. Звідти в'язні потрапили на подвір'я тюремного шпиталю й безперешкодно залишили територію в'язниці¹¹. У результаті внутрішнього розслідування було встановлено, що втечу уможливила службова недбалість або навіть співучасть тюремної охорони. Зокрема, напередодні втечі С. Котович та Ч. Пехерт мали побачення з невідомою особою, під час якого вони отримали готівкові кошти, що було заборонено тюремним режимом, а також продуктивний пакунок, який складався з хліба (розміру півметра та вагою 30 кг), булки та ковбаси. Очевидно, саме у хлібові й

⁸ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАІЛ України), ф. 151, оп. 1а, спр. 1944, арк. 162–162 зв.

⁹ Там само, спр. 1946, арк. 4 зв.–5.

¹⁰ Там само, оп. 1, спр. 356, арк. 72–72 зв.

¹¹ Там само, спр. 521, арк. 16.

були заховані інструменти, що допомогли здійснити втечу. Водночас тюремний наглядач Я. Валішкевич, який мав контролювати розмову під час побачення, отримав готівку. Продуктовий пакунок теж не був перевірений. Усе це свідчило про провину охорони у цій втечі¹².

6 лютого 1923 р. зі стін Самбірської тюрми втік в'язень А. Матвейко, який відбував 12-річне позбавлення волі за вбивство, поєднане з пограбуванням. Втеча була здійснена з ткацької майстерні, де працював останній. Skorиставшись моментом, коли охоронець втратив пильність, зачиняючи майстерню, в'язень почав утікати коридором у бік виходу з в'язниці. Наблизившись до вхідної брами, він ударив у груди охоронця, який у той час займався перевіркою продуктів, принесених родичами в'язнів, та залишив мури тюрми¹³. У ніч з 5 на 6 червня 1923 р. зі Стрийської в'язниці утік Г. Стадник, який відбував покарання за крадіжку. Втеча була здійснена після того, як останній зміг демонтувати кілька цеглин біля віконних ґрат¹⁴. У тому ж році з львівських «Бригідок» під час обідньої прогулянки втік в'язень С. Харчук, який перебував тут на час слідства¹⁵.

Великий резонанс у Волинському воєводстві отримала втеча 13 в'язнів із Кременецької в'язниці, яка мала місце в 1923 р. Підслідним, які перебували разом в одній камері, вдалося напасти на охорону та її роззброїти. Залишивши стіни тюрми, в'язні побігли в сторону лісу, де, з метою унеможливлення їх оточення правоохоронцями, розпорошилися. Значна частина втікачів досягли основної мети – перетину польсько-радянського кордону. По дорозі вони також здійснили грабунки в гміні Будераж. Інша частина втікачів залишилася на терені Кременецького повіту. У перші дні втечі правоохоронцям вдалося затримати лише одного втікача, інший був смертельно поранений у лісовому масиві.

¹² ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 521, арк. 17–19 зв.

¹³ Там само, спр. 1246, арк. 4–4 зв.

¹⁴ Там само, спр. 1247, арк. 16.

¹⁵ Там само, спр. 1246, арк. 32.

Після 1926 р. ситуація з втечами в'язнів із пенітенціарних установ тимчасово стабілізувалася. Так, у 1926 р. у Станіславській в'язниці мала місце лише одна втеча в'язня. Однак упродовж кількох годин втікач був зловлений і доставлений до в'язниці. Загалом керівництво вищезгаданої в'язниці оцінювало стан дисципліни в'язнів як добрий, адже зафіксувало лише 34 порушення упродовж року¹⁶. Станом на перший квартал 1927 р. у львівських «Бригідках» не було зафіксовано жодної втечі¹⁷.

Наприкінці жовтня 1926 р. одна з центральних польських газет «Ранковий кур'єр» опублікувала статтю під назвою «Небезпечний бандит сьомий раз втік, розпилявши ґрати», де повідомлялося, що один з найнебезпечніших злодіїв, 40-річний рецидивіст Т. Федак, який перебував у Луцькій в'язниці та спеціалізувався на залізничних крадіжках, втік із тюрми, розпилявши грубі віконні ґрати. За інформацією кореспондента газети, втеча Т. Федака спричинила серед місцевого населення гучний резонанс. Зазначена стаття викликала незадоволення тодішнього начальника Луцької тюрми А. Генелі, який 30 жовтня того ж року скерував до редакції лист, де назвав опубліковану інформацію «неточною та спізнілою». Так, за інформацією А. Генелі, Т. Федак втік не із в'язничної камери, а з тюремного подвір'я. Більше того, утікач не був «найнебезпечнішим злочинцем», а належав до звичайних кримінальних злодіїв, засуджених за крадіжку. Крім того, невдовзі Т. Федака було знайдено та повторно скеровано до в'язниці для відбування покарання. У зв'язку з вищезазначеними неточностями, начальник Луцької в'язниці А. Генелі звернувся до редакції газети з вимогою оприлюднення відповідного спростування¹⁸.

У 1931 р. із Ковельської в'язниці, перепилявши в'язничні ґрати, втік В. Рибіцький, який перебував тут під слідством за звинуваченням у вбивстві. Внутрішнє розслідування, яке було ініційоване одразу після цієї надзвичайної обставини, встанови-

¹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1а, спр. 1630, арк. 4–4 зв.

¹⁷ Там само, спр. 1962, арк. 14.

¹⁸ Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 47, оп. 4, спр. 1255, арк. 165–165 зв.

ло, що останній нелегально отримав пилку разом із продуктовою передачею. Згодом її виявили у водопровідній трубі. Через певний час адміністрація в'язниці отримала інформацію про виготовлення цього інструменту у в'язничній кузні¹⁹. Того ж року з території Ковельської в'язниці втік засуджений на 4 місяці ув'язнення М. Семенюк. Ця втеча була нетиповою з огляду на невеликий термін позбавлення волі²⁰.

На початку травня 1934 р. з Кременецької тюрми втік в'язень-рецидивіст Савчук, який «спеціалізувався» на викраденні коней і «ще перед війною був на каторзі в Сибіру». Останній відбував покарання у львівських «Бригідках», однак отримав дозвіл на перерву у виконанні покарання та приїхав додому на Кременеччину, де знову вкрав коня та потрапив до місцевої тюрми, звідки й здійснив чергову втечу²¹.

Не завжди спроби втеч завершувалися успіхом. Так, у ніч з 14 на 15 січня 1923 р., перепилявши ґрати камери, невдалу спробу втечі з Самбірської в'язниці здійснили Я. Байгер та К. Комішак, які перебували в цій пенітенціарній установі на час слідства. Для Я. Байгера це була вже друга спроба втечі з в'язниці²². Інша невдала втеча мала місце в Острозькій в'язниці, де вранці 17 січня 1925 р. троє в'язнів здійснили напад на охоронця Т. Банаша з метою його вбивства та заволодіння ключами від камери. Однак вчасна реакція працівників цієї пенітенціарної установи нейтралізувала нападників²³.

На початку серпня 1930 р. важке поранення в живіт та плечі отримав в'язень, який відбував 20-річне покарання за вбивство та здійснив спробу втечі з Дрогобицької в'язниці²⁴. В останній день 1930 р. галицька газета «Діло» так писала про спробу втечі в'язня з львівської тюрми «Баторія»:

¹⁹ Держархів Волинської обл., ф. 281, оп. 3, спр. 37, арк. 68, 72; спр. 59, арк. 4.

²⁰ Там само, арк. 16.

²¹ Діло. – 1934. – № 123. – 13 травня. – С. 7.

²² ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 1246, арк. 10.

²³ Przegląd Więziennictwa Polskiego. – 1926. – № 3(10). – S. 15.

²⁴ Діло. – 1930. – № 171. – 5 серпня. – С. 6.

«У Львові з арештів при вул. Баторія на I поверсі хотів утекти арештований. [...] Він кілька тижнів вибирав ложкою мур під вікном. Треба було добути ще одну цеглу. Останньої ночі запримітив його роботу суд[овий] функціонер, а саме як із зовнішньої стіни сипався тинк (штукатурка. – *О. Р.*), тому заалармував в'язничну сторожу [...]»²⁵.

У ніч з 2 на 3 березня 1931 р. невдалу спробу втекти з Ковельської тюрми здійснили в'язні С. Петрушик, М. Коморовський, Є. Савчук та Я. Хмеляр. Останні побили отвір у стіні камери, який, однак, вчасно зауважили охоронці²⁶. У цьому ж році в'язень Р. Товарницький, який відбував у Перемишльській тюрмі покарання за вбивство свого батька, «пробував викопати під стіною діру і втекти на волю», однак тюремні охоронці попередили втечу²⁷.

31 січня 1936 р. семеро в'язнів Луцької тюрми, засуджених на тривалі терміни ув'язнення, намагалися здійснити втечу з пенітенціарного закладу шляхом розібрання частини стелі в камері. Охороні вдалося попередити втечу. За цей вчинок в'язні отримали дисциплінарне покарання: упродовж тижня харчувалися лише «хлібом та водою». Варто зазначити, що за кілька днів до втечі начальник тюрми Е. Новаковський звертався до Міністерства юстиції з проханням переведення з Луцької тюрми до інших пенітенціарних установ Польщі 40 осіб, засуджених на пожиттєве ув'язнення або тривалі терміни²⁸.

Чимало втеч здійснювалися в'язнями під час їхнього перебування у тюремному або цивільному шпиталі, де останні часто симулювали наявність різних захворювань. Відтак, ще у перші повоєнні роки тюремні власті ухвалили утримувати в'язнів із високою температурою тіла в спеціальній ізоляційній тюремній камері упродовж 1–2 діб, а вже потім скеровувати їх до шпиталю²⁹.

²⁵ Діло. – 1930. – № 290. – 31 грудня. – С. 3.

²⁶ Держархів Волинської обл., ф. 281, оп. 3, спр. 37, арк. 1.

²⁷ Діло. – 1931. – № 87. – 23 квітня. – С. 4–5.

²⁸ Держархів Волинської обл., ф. 47, оп. 4, спр. 1809, арк. 4, 11 зв.

²⁹ АРК, zesр. 21/186, sygn.1, s. 177.

Однак втечі в'язнів із медичних закладів тривали надалі й були відносно легким способом несанкціоновано залишити пенітенціарну установу. Так, у 1922 р. із Золочівського міського шпиталю здійснив втечу в'язень О. Шаркевич. Слід зазначити, що це була вже його друга втеча з медичного закладу. Судова влада поклала провину в цій справі на керівництво в'язниці, позаяк останнє не забезпечило надійну охорону хворого. Більше того, президія окружного суду у Львові вимагала в майбутньому обов'язково погоджувати питання транспортування в'язнів на лікування в міську лікарню, а також здійснювати це у виняткових випадках – лише тоді, коли було неможливо надати допомогу в межах в'язничного шпиталю. У термінових випадках, коли існувала загроза життю, дозволялося скеровувати в'язнів без погодження. Однак після потрапляння особи до шпиталю керівництво в'язниці було зобов'язане повідомити судову владу та забезпечити надійну охорону³⁰. Вже наступного року перевірка Золочівської в'язниці встановила погіршення стану здоров'я в'язнів цієї пенітенціарної установи. Швидшому встановленню правильного діагнозу та призначенню відповідного лікування перешкоджало небажання керівництва Золочівської тюрми скеровувати в'язнів у разі необхідності до шпиталю через побоювання їхньої втечі³¹.

У березні 1927 р. у львівських «Бригідках» троє в'язнів (Ю. Червонка, В. Олещук та М. Боднар), які перебували на лікуванні в окружному тюремному шпиталі, здійснили невдалу спробу втечі шляхом вибиття отвору в стіні камери. Охоронці тюрми викрили змовників та не дозволити їм залишити мури пенітенціарного закладу. Після цього в'язні Ю. Червонка та В. Олещук подали скаргу на охоронців тюрми з приводу застосування щодо них фізичного насилля, зокрема завдання ударів у область грудної клітини, нирок, плечей, голови, тощо. Персонал в'язниці категорично заперечив побиття втікачів, а їхні тілесні ушкодження пояснив пораненням під час втечі та затримання³².

³⁰ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 1028, арк. 12.

³¹ Там само, арк. 10 зв.

³² Там само, оп. 1а, спр. 1915, арк. 28–52.

Найбільш поширеним способом втечі в'язнів було залишення тюрми під час трудової діяльності поза межами пенітенціарної установи. Особливо часто такі втечі простежувалися на початку 1920-х рр. Зокрема, кілька втеч із пенітенціарних установ Львова мали місце наприкінці 1921 р. Так, 10 грудня львівську слідчу тюрму «Баторія» несанкціоновано залишив в'язень П. Курдим, який відбував тут однорічне покарання. Втеча була здійснена під час виконання роботи по перенесенню книжок, коробок та меблів з адміністрації «Львівської газети» до приміщення воєводського управління. Скориставшись втраченою пильністю охоронців і вузькою сходовою кліткою редакції газети, П. Курдим втік під час завантаження шафи на віз. Щоправда вже 28 грудня втікач був затриманий державною поліцією та повторно доправлений до в'язниці. На думку судової влади, провини охорони у цій втечі виявлено не було³³.

Інша втеча в'язня мала місце 12 грудня 1921 р. У цей день 10 в'язнів львівської тюрми «Бригідки» під конвоєм лише двох наглядачів були залучені до перевезення борошна з млина до цієї пенітенціарної установи. На зворотному шляху в ув'язнених не вистачило сил витягти навантажений борошном віз під гору на вулиці Сонячній. Відтак, один охоронець вирішив залишити конвоювання й піти у в'язницю за допомогою. В цей час один із в'язнів, скориставшись послабленням варти та завантаженістю вулиці, утік. Сприяло цьому й те, що втікач був одягнений у старий військовий мундир, а інші в'язні на момент втечі

«з приводу сильного морозу й легкого вбрання, бігали навколо возу, щоб нагрітися»³⁴.

У листуванні судових органів щодо винуватців втечі було записано наступне:

«В результаті слідства не було встановлено недбалість в'язничної охорони під час виконання службових обов'язків. [...] Адміністрація тюрми повинна була призначити для охорони 10-ти в'язнів більше службовців, але це є неможливим з приводу їх нестачі [...]».

³³ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 521, арк. 27–27 зв.

³⁴ Там само, арк. 28–28 зв.

В той же час, на думу керівника Окружного кримінального суду у Львові, в такій ситуації варто було скористатися допомогою когось із перехожих або патрульного поліцейського, а не залишати місце служби³⁵. Вже за тиждень, 19 грудня того ж року, під час виконання роботи із перенесення дров з підвалу до приміщення Львівського апеляційного суду здійснив втечу в'язень С. Мартишин. Однак наступного дня його було спіймано й доставлено до в'язниці. Провина охорони у цій втечі теж встановлена не була³⁶.

На початку 1922 р. із Коломийської тюрми здійснив втечу в'язень О. Дутчак. Втеча трапилася, коли останній повертався до в'язниці після виконання роботи – заготівлі деревини. Однак вже через два дні він був спійманий поліцією³⁷. 4 вересня того ж року під час виконання робіт, пов'язаних із перевезення сміття із в'язниці до звалища в районі Клепарів, що у Львові, здійснив втечу в'язень К. Масляк. Втеча мала місце в той момент, коли група в'язнів з 6 осіб намагалася дістати віз із болота³⁸. Наприкінці того ж місяця, виконуючи роботи у приватному помешканні, що розміщувалося у Львові на вулиці Пулавського 8, здійснила втечу ув'язнена Я. Романюк. Вона відбувала півторарічне покарання за крадіжку й вдалася до втечі через вікно у туалеті, куди їй дозволив вийти помічник охоронця Л. Якубовський³⁹. 9 жовтня того ж року під час виконання польових робіт втік в'язень Золочівської тюрми М. Ралик⁴⁰.

У 1923 р. у Львові почастишали випадки втечі в'язнів під час виконання різних видів робіт у приміщеннях суду або у приватних господарствах судових службовців, які теж були пов'язані зі слабкою вартою. Так, в'язні перебували переважно під наглядом одного охоронця, що негативно впливало на їхній контроль. Упродовж року ситуація в цьому напрямку не покращилася.

³⁵ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 521, арк. 28–28 зв.

³⁶ Там само, арк. 29–29 зв.

³⁷ Там само, спр. 1246, арк. 96.

³⁸ Там само, спр. 521, арк. 124–124 зв.

³⁹ Там само, арк. 123–123 зв.

⁴⁰ Там само, оп. 8, спр. 160, арк. 9.

щилася⁴¹. Так, 17 квітня 1923 р., під час виконання земельних робіт у приватному господарстві судді, здійснив втечу в'язень В. Загірний, який відбував покарання у львівській в'язниці «Бригідки». Останній повідомив охоронцеві, що має необхідність справити природні потреби, й під час нібито їх реалізації здійснив втечу. Охоронець Ю. Грабовський заперечив свою провину у цій втечі, зазначаючи, що припинив переслідування втікача, позаяк під його наглядом перебували також інші в'язні⁴². Обурення охоронця викликав той факт, що коли він почав переслідувати В. Загірного, працівники цегельні, що розміщувалася поряд із земельною ділянкою судді, де працювали в'язні, почали вигукувати до них:

«Чому стоїте фраєри, нікого біля вас немає»⁴³.

19 липня того ж року під час очищення від деревини підвалів Окружного цивільного суду м. Львова втік в'язень Я. Фостина⁴⁴.

Ряд втеч із львівських «Бригідок» джерела фіксують у літній період 1923 р. Так, 12 липня під час прання білизни втекла ув'язнена К. Висоцька. Остання разом з іншими жінками-в'язнями під конвоєм піднімалася на дах тюрми вивішувати вологу білизну. В цей час вона непомітно відділилася від решти групи та здійснила втечу. Будучи одягнутою у цивільний одяг, К. Висоцька змогла вільно залишити тюремну браму. Однак вже 28 липня її знайшли та повернули до тюрми для подальшого відбування покарання⁴⁵. 17 липня здійснив втечу в'язень Д. Занкович. Він утік, коли під конвоєм охоронця переносив вулицями Львова робітничі інструменти майстра, який виконував ремонтні роботи у цій в'язниці. Коли обоє опинилися на вулиці 3 травня, в'язень кинув на землю інструменти та втік⁴⁶. 24 липня під час виконання «зовнішніх» робіт здійснив втечу в'язень

⁴¹ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 1246, арк. 13.

⁴² Там само, арк. 36.

⁴³ Там само, арк. 36 зв.

⁴⁴ Там само, арк. 2.

⁴⁵ Там само, спр. 1247, арк. 59.

⁴⁶ Там само, спр. 1246, арк. 1.

С. Зишкевич, який відбував однорічне покарання за крадіжку⁴⁷. Рівно через місяць під час польових робіт на околиці Львова здійснили втечу в'язні Ф. Костелецький та С. Коваль, які відбували покарання в «Бригідках»⁴⁸.

Упродовж серпня–вересня 1923 р. з Перемишльської тюрми під час виконання різного роду робіт втекло 6 осіб. 5 жовтня того ж року керівник поліції Львівського воєводства В. Вічинський з цього приводу зазначав:

«З надісланих до державної поліції повідомлень від адміністрації в'язниці в Перемишлі про втечі в'язнів, поліція зробила висновок, що втечі такі дуже часто повторюються; характерною є та обставина, що в'язні втікають під час виконання зовнішніх робіт, до яких скеровують також небезпечних осіб, які відбувають кількарічні покарання за тяжкі злочини»⁴⁹.

27 жовтня того ж року своє обурення з приводу частих втеч в'язнів з місцевої тюрми під час виконання різного роду робіт поза межами пенітенціарної установи висловлював також керівник Перемишльського окружного суду. За його інформацією, така ситуація не тільки привертала увагу органів безпеки, а й компрометувала систему в'язничного нагляду загалом. На думку очільника Перемишльського окружного суду, можливість залучення кожного окремого в'язня до зовнішніх робіт слід було вивчати індивідуально, звертаючи особливу увагу на ризики втечі⁵⁰. Останній не рекомендував скеровувати на роботу поза в'язницею осіб, які відбували довготермінові покарання за тяжкі злочини або готувалися до транспортування до іншого пенітенціарного закладу⁵¹. Ситуація із втечами в Перемишльській в'язниці швидко не покращилася, адже вже 29 жовтня 1923 р. була зафіксована чергова втеча. В'язень С. Завада не санкціоновано залишив в'язницю під час виконання робіт із будівництва притулку для бездомних сиріт Великої війни. Ке-

⁴⁷ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 1247, арк. 57.

⁴⁸ Там само, арк. 58.

⁴⁹ Там само, арк. 64.

⁵⁰ Там само, арк. 63.

⁵¹ Там само.

рівник Перемишльського окружного суду не вбачав тут провини охоронця, адже під його наглядом одночасно перебувало 9 осіб, розділених та залучених до кількох будівельних груп відповідно до кваліфікації⁵².

Інколи втечі в'язнів зумовлювала свідома недбалість працівників пенітенціарної системи, а також грубе порушення ними службової дисципліни. Так, 13 січня 1927 р. здійснив втечу підслідний в'язень Золочівської тюрми Г. Яблонський, який нелегально працював у приватному господарстві тюремного охоронця Горчаковського⁵³. 14 січня 1930 р. львівська газета «Діло» повідомляла на своїх шпальтах про втечу в'язнів із Самбірської тюрми:

«Із карної в'язниці в Самборі утікло 4 в'язнів, які виконували обов'язки в'язничних кухарів. Вони, як кухарі, покористовувалися деякою свободою в будинках в'язниці і при помочі своїх приятелів зі Самбора переодягнулися і вийшли на вулицю, не запримічені в'язничною сторожею, у годині, коли родини відвідували в'язнів. Поліції не вдалося віднайти в'язнів»⁵⁴.

В'язні пенітенціарних установ Волинського воєводства теж нерідко здійснювали втечі під час виконання зовнішніх робіт, як, наприклад, засуджений Голощук, котрий нелегально залишив Ковельську тюрму у жовтні 1928 р. Варто зазначити, що для охоронця Штангеля, який пильнував втікача, це був вже третій випадок допущення втечі в'язня, що загрожувало йому серйозною дисциплінарною відповідальністю. Водночас, Міністерство юстиції у листі до начальника Ковельської тюрми рекомендувало обмежити виконання в'язнями зовнішніх робіт на лісистих теренах⁵⁵. 16 травня 1931 р. о 5 годині ранку під час виконання зовнішніх робіт, а саме прибирання вулиці, з Ковельської в'язниці втік засуджений на два роки П. Борисюк, однак вже через 4 дні він був спійманий на околицях містечка Ратно, яке розташовувалося на віддалі 56 км від Ковеля⁵⁶. 2 лип-

⁵² ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 1247, арк. 75.

⁵³ Там само, оп. 1а, спр. 1912, арк. 3.

⁵⁴ Діло. – 1930. – № 9. – 14 січня. – С. 21.

⁵⁵ Держархів Волинської обл., ф. 281, оп. 3, спр. 9, арк. 135–135 зв.

⁵⁶ Там само, спр. 37, арк. 15, 22.

ня 1935 р., виконуючи роботи, які полягали у «затиранні» муру Луцької в'язниці вапном, втечу здійснив засуджений Ю. Ковальчик. Охоронець навіть застосував вогнепальну зброю, однак це не завадило в'язневі продовжити рух у напрямку Луцького замку. Щоправда, через 20 хвилин він був затриманий та доставлений в пенітенціарний заклад⁵⁷.

Джерела фіксують втечі в'язнів і під час їхнього транспортування (конвоювання). Зокрема, в другій половині 1922 р. почастишали втечі ув'язнених за «бандитизм» під час їх транспортування з однієї тюрми в іншу та поїздки на засідання суду.

«Такі анормальні явища є дуже поганими і, враховуючи поширення бандитизму, – грізними для громадської безпеки [...]», –

зазначалося в одному циркулярному листі Мінюсту з 1922 р.⁵⁸ 16 квітня 1934 р. під час конвоювання з Луцької до Кременецької тюрми втік засуджений Ю. Савчук⁵⁹. У вересні 1935 р. під час транспортування 48 в'язнів з Гродненської тюрми до Рівненської в'язниці втечу здійснили двоє осіб – В. Баркель та А. Хробачик⁶⁰.

У 1938 р. із в'язниці при гродському суді в Ходорові втік в'язень Я. Торба. Під час ескортування із зали суду до камери, що знаходилася у спільному приміщенні, останній зміг звільнитися з-під опіки охоронця та залишити в'язницю. Винуватцем цієї ситуації був охоронець, позаяк він не використав під час ескортування жодних кайданків або ланцюгів. Крім того, з огляду на небезпеку, охоронець міг скористатися послугами поліції. Згодом втікач таки був викритий поліцією та повернений до подальшого відбування покарання. Охоронець, натомість, отримав дисциплінарне стягнення⁶¹.

Серед усіх пенітенціарних установ досліджуваного регіону в'язням найлегше було здійснити втечу з численних галицьких вищезгадуваних ізоляторів («арештів»), які розташовувалися на спільній території з приміщенням локального суду й

⁵⁷ Держархів Волинської обл., ф. 47, оп. 4, спр. 1769, арк. 1–2.

⁵⁸ АРК, zesp. 21/186, sygn.4, s. 137.

⁵⁹ Держархів Волинської обл., ф. 47, оп. 4, спр. 1746, арк. 139.

⁶⁰ Діло. – 1933. – № 261. – 1 жовтня. – С. 7.

⁶¹ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1а, спр. 4848, арк. 1, 3–4.

служували для утримання осіб на період слідства або коротко-термінового відбування покарання. Згадані пенітенціарні установи мали слабку інфраструктуру та охорону, що полегшувало втечі в'язнів. Так, у січні 1920 р. з в'язниці в Старому Самборі під час виконання роботи, яка полягала у вирубці дерева, втік один із в'язнів⁶². У жовтні 1922 р. з Сокальської тюрми під час прибирання подвір'я, яке розташовувалося між приміщенням суду та ізолятором, утік в'язень С. Юзвяк. Цікаво, що на момент втечі нагляд за ним здійснював не охоронець Ю. Фульмик, а його дружина. Справа полягала в тім, що охоронець, захворівши, не повідомив про це власному керівництву, а скерував на службу дружину. Намагаючись виправдати недбалість Ю. Фульмика, керівництво Сокальського повітового суду в листі до президії Львівського апеляційного суду нарікало на недостатній рівень безпеки в ізоляторі, який розташовувався в центрі міста і вимагав негайного ремонту. Так, його стіни були уражені вологістю, а частина корпусу не мала віконних шибок.

«В місцевих арештах перебуває лише той, хто не має бажання втекти», –

зазначало керівництво Сокальського повітового суду⁶³. Варто додати, що ще напередодні Першої світової війни було погоджене питання будівництва й розроблено план нового в'язничного приміщення у Сокалі⁶⁴.

Під час втеч траплялися випадки поранення персоналу ізолятора утікачами. Так, у жовтні 1922 р. ножового поранення у шию зазнав візний Я. Мицавка з Дрогобицького ізолятора, натомість, самого арештанта М. Палашевського було вбито поліцейським під час спроби втечі. Ключове питання, яке цікавило судову владу під час розслідування цього інциденту, полягало в тому, де арештанта узяв ніж?⁶⁵ 18 травня 1923 р. з Делятинської в'язниці втік підслідний Ю. Пасічний. Останній звернувся до охоронця з проханням відвідати туалет і, відволікши увагу сто-

⁶² ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 8, спр. 189, арк. 7.

⁶³ Там само, оп. 1, спр. 521, арк. 125–125 зв.

⁶⁴ Там само, арк. 126.

⁶⁵ Там само, арк. 168–169 зв.

рожі, втік з тюрми через вікно у покрівлі. Двері на дах були відчинені, позаяк замок був зіпсований ще з часів Великої війни⁶⁶.

У липні 1930 р. з в'язниці при повітовому суді у місцевості Гвіздець (неподалік Коломиї) втечу здійснив в'язень В. Далавурак. Під час допровадження до суду останній зміг звільнитися з-під опіки охоронця та почав втікати в бік подвір'я суду, а звідти – на поле. Втечу значно полегшила відсутність огороження навколо судово-тюремного комплексу⁶⁷.

На початку травня 1931 р., зруйнувавши в'язничні ґрати, з Бродівської тюрми втекло 5 в'язнів, однак троє з них були швидко зловлені й повернуті в пенітенціарну установу⁶⁸. У вересні 1935 р. з в'язниці при гродському суді в Краківці Яворівського повіту Львівського воєводства здійснили втечу троє осіб, засуджених за крадіжки та розбої, які зруйнували віконні ґрати. Під час переслідування одного засудженого було смертельно поранено, інших двох затримали та скерували до Перемишльської тюрми⁶⁹.

30 червня 1934 р. з судового арешту в Меденичах утік 21-річний в'язень М. Тимків, який перебував тут на час слідчих дій. Йому вдалося вибратися на волю через віконні ґрати тюремного туалету. Однак вже наступного дня він сам повернувся до в'язниці, пояснивши свою втечу надмірною імпульсивністю, сумом та бажанням відвідати свою родину⁷⁰.

У серпні 1936 р. підготовку до втечі з тюрми при гродському суді в Раві Руській проводив підслідний в'язень В. Олеярнік, який твердим предметом здійснював систематичний демонтаж штукатурки у камері. Співкамерники виступили проти такої його поведінки, відтак останній припинив підготовку до втечі, а вже наступного дня ушкодження стіни виявила охорона цього пенітенціарного закладу⁷¹.

⁶⁶ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1, спр. 1246, арк. 47

⁶⁷ Там само, оп. 1а, спр. 3058, арк. 2.

⁶⁸ Діло. – 1931. – № 98. – 6 травня. – С. 4.

⁶⁹ Діло. – 1935. – № 257. – 27 вересня. – С. 6.

⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1а, спр. 4415, арк. 61–63.

⁷¹ Там само, спр. 4709, арк. 52.

Притягнення до дисциплінарної відповідальності службовців тюрми, які допустили втечі в'язнів, було непростю справою. Наприклад, упродовж 1922 р. розглядалася дисциплінарна справа супроти начальника Золочівської тюрми Т. Стельчика, пов'язана із трьома фактами втечі в'язнів із місцевої тюрми упродовж одного місяця. Один із них втік безпосередньо з приміщення тюрми, інші – під час виконання робіт поза межами пенітенціарного закладу та з медичної установи. У підсумку, дисциплінарна комісія не знайшла провини начальника тюрми у цих втечах та виправдала його⁷².

На початку 1930-х рр. дисциплінарна комісія для вищих службовців пенітенціарної системи при Міністерстві юстиції розглядала справу начальника Самбірської тюрми К. Коппа, яка теж була пов'язана із втечами в'язнів. Так, 13 травня 1931 р. з цього пенітенціарного закладу втекло двоє засуджених Л. Флорек та І. Нагурський, а вже 19 травня того ж року протиправно залишив в'язницю ще один засуджений Я. Прокоп. 3 липня 1931 р. заступник Міністра юстиції повідомляв дисциплінарну комісію при Львівському апеляційному суді, що відповідати за втечу в'язнів мають не лише охоронці, а й, першочергово, начальник тюрми К. Копп, який незадовільно проводив вишкіл та інструктаж службового персоналу. Відтак, у грудні 1931 р. дисциплінарна комісія при Львівському апеляційному суді покарала начальника Самбірської тюрми доганою. Щоправда, останній не погодився з таким рішенням і подав апеляцію, яку розглядала дисциплінарна комісія для вищих службовців пенітенціарної системи при Міністерстві юстиції. Зваживши на попередні заслуги К. Коппа, а також недосконалість архітектурної конструкції Самбірської в'язниці, її переповненість та нестачу належної кількості службового персоналу, зазначена комісія вирішила скасувати догану⁷³.

⁷² ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 8, спр. 446, арк. 6.

⁷³ *К. Копп* народився у 1878 р. в Чешині. Поляк. Римо-католик. З 1895 р. працював у пенітенціарній системі. Упродовж 1897–1900 рр. відбував строкову службу в австро-угорській армії, а у 1914–1918 рр. був мобілізований на час війни. Див.: ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 8, спр. 193, арк. 1–81.

Все ж, за доведену провину у втечі в'язня на працівників пенітенціарних установ накладалися різного роду дисциплінарні стягнення (аж до звільнення з роботи). Так, у серпні 1923 р. скороченням тривалості відпустки було покарано охоронця Золочівської тюрми, який допустив втечу в'язня під час прибирання центральної площі цього містечка⁷⁴. Охоронця однієї з львівських в'язниць Ф. Амаловича в 1927 р. теж покарали скороченням на 50% терміну відпустки за втечу в'язня⁷⁵. У вересні 1923 р. начальник Луцької в'язниці наклав триденний арешт на виконуючого обов'язки молодшого охоронця Ф. Петжака за службове недбальство, яке спричинило втечу в'язня⁷⁶. У 1933 р. охоронцеві тюрми при гродському суді в Немирові Я. Войнічці навіть відрахували частину стажу за таку провину⁷⁷.

Наприкінці жовтня 1927 р. начальник львівських «Бригідок» припинив трудові відносини з охоронцем Ю. Щуром, який працював у тюремному відділі праці. У процесі службового розслідування з'явилася інформація, що охоронець, маючи разом із в'язнем завдання доставити книги до спеціалізованої майстерні, розпивав із засудженим спиртні напої в одному з ресторанів, а також дозволив йому увійти до знаного готелю «Жорж» та в підсумку допустив до втечі останнього⁷⁸. З приводу цих подій на сторінках преси 22 жовтня того ж року з'явилася замітка «Втеча короля шахраїв з Бригідок», де, зокрема, зазначалося:

«Близько року тому львівській поліції вдалося затримати одного з найбільших шахраїв сучасної доби Владислава Ваджинського, якого розшукували практично усі суди Польщі. [...] З тріумфом він був переданий судовій владі, яка мала накласти на нього заслужену кару. Після завершення суду, його було засуджено на кількарічне тюремне ув'язнення та скеровано для відбування покарання до в'язниці "Бригідки", яка розташована на вулиці Казимирівській. Зі справжньою прикрістю поліція вчора

⁷⁴ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 8, спр. 375, арк. 67.

⁷⁵ Там само, спр. 5, арк. 12.

⁷⁶ ДАВО, ф. 47, оп. 4, спр. 333, арк. 23.

⁷⁷ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 8, спр. 48, арк. 1.

⁷⁸ Там само, оп. 1а, спр. 1916, арк. 234.

довідалася, що позавчора йому вдалося втекти з тюрми, а, отже, варто сподіватись нових шахрайств [...]»⁷⁹.

Адміністрація згаданої пенітенціарної установи, не заперечуючи факту втечі В. Ваджинського, виступила зі спростуванням більшості тез, уміщених у вказаній газетній статті. Невдовзі втікач був зловлений поліцією Перемишльського повіту й продовжив відбувати покарання⁸⁰.

З іншого боку, унеможливлення втечі в'язня могло стати причиною преміювання працівника пенітенціарної установи. Так, на початку 1937 р. охоронець Коломийської тюрми Я. Хубер отримав подяку та 50 злотих премії за викриття підготовки в'язнів до втечі⁸¹. Таку ж премію отримав охоронець Золочівської тюрми С. Сколімовський, який теж унеможливив втечу в'язнів⁸². У 1938 р. службовці Луцької тюрми Е. Щука і В. Ручинський також запобігли втечі в'язнів, що було відзначено подякою та фінансовою винагородою в сумі 40 злотих⁸³.

Отже, небажання в'язнів перебувати в межах пенітенціарних установ зумовлювало вчинення ними радикального порушення внутрішнього розпорядку – втечі. Такий вчинок був дуже ризикованим, адже загрожував не лише дисциплінарною та кримінальною відповідальністю, але й наражав на небезпеку здоров'я та життя втікача. Незважаючи на це, упродовж усього міжвоєнного періоду джерела фіксують непоодинокі втечі в'язнів із пенітенціарних закладів Волині та Східної Галичини. Найбільш поширеним та відносно «легким» способом втечі було залишення тюрми під час виконання різного роду робіт поза в'язницею. Часто в'язні втікали, перебуваючи на лікуванні у шпиталі, а також під час транспортування до іншої тюрми, на засідання суду, тощо. Втеча безпосередньо з тюремного приміщення вважалася найскладнішою, адже типова в'язниця I–III класу мала кілька рівнів охорони. Водночас, залишити межі

⁷⁹ ЦДІАЛ України, ф. 151, оп. 1а, спр. 1916, арк. 240.

⁸⁰ Там само, арк. 241, 245.

⁸¹ Там само, спр. 4847, арк. 1.

⁸² Там само, арк. 19.

⁸³ Там само, спр. 5040, арк. 1.

галицьких ізоляторів («арештів»), які функціонували при місцевих судах, було набагато легше, адже вони не мали доброго забезпечені вартою.

У досліджуваний період найбільша кількість втеч із пенітенціарних установ Волині та Східної Галичини була зафіксована у першій половині 1920-х рр. та у 1929–1934 рр. Це було зумовлене складною організаційною ситуацією на початках незалежності Польщі, а також тотальною переповненістю в'язниць у роки світової економічної кризи.

Пенітенціарна адміністрація втечі в'язнів пояснювала відсутністю належної кількості охорони, застарілою інфраструктурою в'язниць, недосконалістю їхніх конструкцій, а також переповненістю пенітенціарних установ, що послаблювало належний контроль в'язнів. Притягнення до дисциплінарної відповідальності службовців тюрми, які допустили втечі в'язнів було непростю справою. Однак у разі доведення провини на працівника пенітенціарної установи накладалися різні дисциплінарні стягнення: скорочення терміну відпустки, кількадедний арешт, зменшення трудового стажу й навіть звільнення з роботи та кримінальне переслідування. Водночас, попередження та викриття втечі могло стати причиною службового заохочення та преміювання.

REFERENCES

1. Pawlak, K. (1995). *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939*. Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej. [In Polish].
2. Razyhrayev, O. (2013). Przestępczość kryminalna na południowo-wschodnich terenach Drugiej Rzeczypospolitej (Wołyń oraz Galicja Wschodnia) w latach 1921–1926. *Metamorfozy społeczne*, Red. M. Rodak, vol. 6. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, p. 161–183. [In Polish].
3. Razyhrayev, O. (2015). Genezys penitenciarnej systemy mizhvoyennoyi Polshhi (1918–1922 rr.). *Ukrayinskyj istorychnyj zbirnyk*, vol. 18, p. 164–174. [In Ukrainian].
4. Razyhrayev, O. (2020). Formuvannia polskoi penitentsiarnej systemy na Volyni ta Skhidnij Halychyni v 1918–1923 rr. Vybrani aspekty. *Rozpad imperiów. Kształtowanie powojennego ładu w Europie Środkowo-Wscho-*

- dniej w latach 1918–1923*. Wrocław; Warszawa: Wyd-wo IPN, p. 218–234. [In Ukrainian].
5. Razyhrayev, O. (2020). Povsiakdennia viaznia v penitentsiarnykh zakladakh II Rechipospolytoi: vybrani aspekty (za materialamy Volyni ta Skhidnoi Halychyny). *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, vol. 4, p. 85–96. [In Ukrainian].
 6. Razyhrayev, O. (2021). Holoduvannia ta bunty livoradykalnykh politviazniv u penitentsiarnykh ustanovakh Volyni ta Skhidnoi Halychyny u 1918–1939 rr. *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB – From archives of VUChK–GPU–NKVD–KGB*, vol. 1 (55), p. 101–121. [In Ukrainian].
 7. Urbański, K. (1997). *System penitencjarny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni (na przykładzie województwa kieleckiego)*. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe. [In Polish].

Razyhrayev Oleh. Escapes of criminal prisoners from penitentiaries in Volyn and Eastern Galicia in 1918–1939

Purpose – to study the escapes of criminal prisoners from penitentiaries of Volyn and Eastern Galicia in 1918–1939 on the basis of little-known documents from the funds of the central and regional archives of Ukraine and Poland.

The research methodology is based on the use of general scientific and specific historical research methods, including problem-chronological, synchronous, diachronic, comparative-historical and other.

Conclusions. The reluctance of prisoners to stay within penitentiaries led to their radical violation of the internal order – escape. This act was very risky, as it did not threaten only disciplinary and criminal liability, but also endangered the health and life of the fugitive. Nevertheless, throughout the interwar period, sources record the frequent escapes of prisoners from penitentiaries. The most common and relatively «easy» way to escape was to leave the prison while doing various kinds of work outside the prison. Prisoners often escaped while being treated in a medical facility, as well as being transported to another prison, to a court hearing, and so on. Escape directly from the prison was considered to be the most difficult, as a typical class I–III prison had several levels of guard. At the same time, it was much easier to leave the borders of Galician detention centers («arrests»), as they were not well guarded.

During the study period, the largest number of escapes from prisons in Volhynia and Eastern Galicia was recorded in the first half of the 1920s and in 1929–1934. This was due to the difficult organizational situation at the beginning of Polish independence, as well as total prison overcrowding during the global economic crisis.

The Penitentiary Administration explained the escapes of prisoners by the lack of adequate security, the outdated infrastructure of prisons, the imperfection of their facilities, and the overcrowding of penitentiaries, which precluded proper control over prisoners. Prosecuting prison officials who allowed prisoners to escape was no easy task. However, in the case of a guilty plea, a penitentiary employee was subject to various disciplinary sanctions, such as reduced leave, several days of arrest, reduced length of service, and even dismissal and criminal prosecution. At the same time, the escape prevention could be a reason for promotion and bonuses.

Key words: Volyn, Eastern Galicia, escapes, prisoners, penitentiary system.